

ВІДГУК

офіційного опонента Петечела Олексія Юрійовича на дисертацію Свириденко Олени Анатоліївни «Психолого-правова характеристика тяжких насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 - юридична психологія

Актуальність представленої теми дисертації обумовлена тим, що проблема злочинності неповнолітніх завжди була і залишається однією з найактуальніших. Соціально-економічна криза в Україні, безробіття призвели до падіння життєвого рівня основної частини населення і як наслідок зростання злочинності, в тому числі серед молоді. Викликає занепокоєння те, що характерною особливістю злочинності неповнолітніх нині є тенденція до зростання частки тяжких та особливо тяжких злочинів.

Для отримання об'єктивної характеристики сучасного неповнолітнього обов'язково необхідно з'ясувати: в яких зовнішніх умовах він перебуває; які стосунки склалися із оточуючим середовищем, зокрема, з батьками, вчителями, однолітками та іншими; в якому напрямку відбувається розвиток особистості, пізнавальних процесів, самосвідомості; поведінку неповнолітнього тощо. Без урахування всіх психологічних особливостей неповнолітніх неможливо якісно і правильно обрати тактичні прийоми при проведенні окремих слідчих дій в процесі їх планування, розробки слідчих версій, збору і дослідження доказової бази. Вивчення вікових особливостей неповнолітніх не є самоціллю для слідчого, прокурора, слідчого судді, але має на меті допомогти у розумінні ступеня впливу вікових особливостей на поведінку неповнолітнього і тим самим встановлення ступеня його суспільної небезпеки.

Однак, аналіз слідчої та судової практики обґрунтовує необхідність залучення фахівців-психологів, оскільки сьогодні його залучення є формальним і зводиться лише до констатації законності слідчої дії. Однак тільки психологи можуть професійно вивчити особу неповнолітнього, його поведінку до, під час та після вчинення злочину, встановити психологічний контакт із неповнолітнім обвинуваченим (підозрюваним), потерпілим чи свідком, визначити ефективні

ВРСДЗ НАВС			
Вх. №	25/2	06	20 18
кількість аркушів:			
осн. док.	7	додаток	—

та допустимі методи психологічного впливу, а також допомогти при виборі тактики проведення слідчих дій за участю неповнолітніх.

Дисертація Свириденко О.А. становить теоретичний та прикладний інтерес, адже на основі проведеного дослідження автор доводить, що тяжким насильницьким злочинам, вчиненим неповнолітніми, притаманні суттєві специфічні психолого-правові особливості. Розкриваючи юридико-психологічну сутність тяжких насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми, автором здійснений ґрунтовний аналіз основних теоретичних підходів до визначення та тлумачення диференційованих ознак понять «насильство», «насильницька злочинність», «тяжка насильницька злочинність неповнолітніх», «агресія» й «агресивність» не за формально-описовими ознаками, а на якісно новому рівні – гуманістичному, концентруючись на індивідуально-психологічних особливостях суб'єкта зазначених протиправних посягань – дитини.

З огляду на це безсумнівною є наукова новизна та практична значущість представленої на розгляд дисертації. Зокрема, автором вперше здійснений аналіз вікових детермінант протиправної поведінки неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів, який виявив несформованість єдиного кримінально-правового бачення вікових меж настання кримінальної відповідальності дітей, схоластичність законодавчих підходів до визначення віку настання кримінальної відповідальності й неврахування соціальних, соціально-психологічних та індивідуально-психологічних ознак дитячого віку. Здобувачем доведено, що психологічні особливості неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів зумовлені взаємозв'язком зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (індивідуально-психологічних) компонентів. На основі проведеного дослідження автором обґрунтовано необхідність унесення змін до кримінального процесуального законодавства України щодо обов'язкового проведення судово-психологічної експертизи неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів.

Ґрунтовний аналіз теоретичних та емпіричних результатів дозволив охарактеризувати соціальні та індивідуальні детермінанти поведінки неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів. На підставі цього

визначено, що найпоширенішим поясненням соціальних причин, які провокують тяжку насильницьку поведінку неповнолітніх, є низький рівень життя в поєднанні з нестабільністю суспільної системи цінностей та істотними розбіжностями в економічному статусі різних верств населення. Об'єктивна неспроможність досягти бажаного соціального статусу спричиняє фрустрацію, яка й призводить за компенсаторної розрядки до протиправної, злочинної поведінки. Аналіз внутрішніх детермінант формування делінквентної спрямованості неповнолітніх дозволив здобувачу стверджувати, що внутрішні біологічні процеси відіграють значну роль у цьому процесі, безпосередньо не породжуючи злочинність, хоча й позначаються на динаміці поведінки дитини. Біологічні та конституціональні чинники не є детермінантами делінквентизації неповнолітнього. Це лише, мовою автора, «сприятливе тло» особистісної деформації, що зумовлює піддатливість мотиваційно-поведінкових психічних утворень підлітка впливу негативних зовнішніх чинників.

Безумовним здобутком дисертанта є те, що узагальнення одержаних результатів дозволило визначити психологічні особливості особистості неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів. Ці напрацювання обумовили виокремлення двох основних типів акцентуйованих підлітків, схильних до тяжких насильницьких посягань та конкретизації їхніх визначальних особистісних рис й особливостей поведінки.

Практичне значення одержаних результатів підкріплене низкою актів впроваджень і знайшло свою реалізацію під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій кримінального провадження у справах щодо тяжких насильницьких злочинів, учинених неповнолітніми (акт впровадження Краматорського МВ ГУМВС України в Донецькій області від 9 грудня 2015 року, акт впровадження слідчого відділу Оболонського УП ГУНП в м. Києві від 15 листопада 2017 року); для здійснення профілактичних заходів з превенції виявів насильства в підлітковому середовищі (акт впровадження сектору ювенальної превенції Оболонського УП ГУНП в м. Києві від 30 листопада 2017 року); під час підготовки навчально-методичних матеріалів, навчальних програм, рекомендацій з курсів «Юридична психологія», «Актуальні проблеми

кримінальної психології», «Актуальні проблеми правової психології», «Актуальні проблеми профілактичної діяльності поліцейських» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 22 листопада 2016 року).

Досить виваженим є формулювання об'єкта та предмета дослідження. Дисертантом чітко визначено мету та завдання дослідження, що обумовило гармонійність архітекτονіки роботи, яка структурно складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура викладення матеріалу повною мірою відображає логіку розв'язання поставлених завдань, що дозволило здійснити теоретико-емпіричне дослідження юридико-психологічної сутності тяжких насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми та сформулювати обґрунтовані практичні рекомендації щодо використання спеціальних психологічних знань у процесі розслідування зазначеної категорії злочинів.

Виходячи з завдань дослідження, дисертант розпочинає розгляд проблеми з висвітлення кримінально-правового змісту тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх як феномену правової дійсності. У ході проведеного аналізу автор приходить до висновку, що тяжкі насильницькі злочини, учинені неповнолітніми, – це насильницькі діяння, учинені дітьми віком від 14 до 18 років, у яких завдання шкоди життю та фізичному здоров'ю є безпосередньою та остаточною самодостатньою метою, а покарання за них передбачено у виді позбавлення волі на строк не більше, ніж десять років.

На наступному етапі доведено, що визначення психологічної сутності тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх найбільш обґрунтовано реалізується шляхом здійснення юридико-психологічного аналізу феноменів «агресія» та «агресивність». В подальшому викладі, на основі компаративістського аналізу кримінальних законодавств двадцяти зарубіжних країн і Кримінального кодексу України, автором переконливо доведено, що у світовій практиці наявна однозначна правова традиція враховувати неповноліття під час призначення покарання. Особливий статус неповнолітнього засвідчує визнання нездатності такої особи цілком

усвідомлювати, а отже і відповідати в повному обсязі за власні протиправні вчинки. Водночас «коливання» нижньої вікової межі настання кримінальної відповідальності в законодавствах різних країн світу є підтвердженням неврахування соціальних, соціально-психологічних та індивідуально-психологічних засад її законодавчого визначення.

Подальшим кроком у напрямку опрацювання предметного поля дослідження було проведення аналізу детермінації поведінки неповнолітніх суб'єктів тяжких насильницьких злочинів. Ґрунтуючись на його результатах, здобувач у наступному розділі дисертації сформулював конкретизовані практичні рекомендації стосовно застосування спеціальних психологічних знань у кримінальному провадженні щодо тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх.

Безсумнівним здобутком автора можна вважати його аргументацію позиції щодо необхідності проведення обов'язкової судово-психологічної експертизи у справах тяжких насильницьких злочинів, вчинених дітьми. Ми згодні з автором, що у діючій редакції ст. 485 КПК України неокресленим залишився у переліку обов'язкових обставин для проведення експертизи щодо неповнолітніх кластер психологічно насичених обставин тяжких насильницьких діянь дітей, який неодмінно має стати предметом усебічного, повного й неупередженого дослідження.

На підставі викладеного можна констатувати, що авторські наукові надбання є результатом не лише якісного опрацювання науково-теоретичних першоджерел, але й узагальнення достатнього обсягу експериментальних даних. Дисертант повною мірою володіє науковою методологією, на що вказує сукупність релевантних меті дослідження методів та обґрунтованість організації процесу й процедури дослідження. Висновки роботи відповідають декларованим завданням дослідження, повною мірою презентують її зміст та відповідають вимогам ДАК України щодо кандидатських дисертацій.

Незважаючи на загальну позитивну оцінку дисертації Свириденко О.А., звертаємо увагу на наступні проблемні її позиції.

1. Автор при аналізі тяжких насильницьких посягань неповнолітніх не акцентує увагу на психологічні аспекти групової злочинності дітей. Груповий характер – це особливість сучасної злочинності неповнолітніх. Соціально-психологічна специфіка злочинної групи неповнолітніх полягає в тому, що сама її наявність слугує причиною втягнення в її діяльність нових членів групи, а головне, є тим фактором, який формує у підлітків антисуспільні погляди і потреби, сприяє усвідомленню сили групи і призводить до вчинення правопорушень. А оскільки групова злочинність неповнолітніх може стати основою і головним джерелом організованої злочинності, проблема виявлення та розкриття таких злочинних груп, повне і швидке розслідування вчинених ними злочинів є однією з найактуальніших.

2. На наш погляд, у вкладеному змісті дослідження повинні були знайти відображення психологічні особливості проведення всі психологічно насичені слідчі розшукові дії при здійсненні кримінального провадження щодо тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх. На жаль, автор акцентує увагу в основному тільки на проведенні допиту неповнолітнього підозрюваного. На периферії його дослідницької уваги залишилися не менш значущі для процесу досудового розслідування тяжких насильницьких злочинів неповнолітніх слідчі дії.

3. Аргументуючи позицію щодо обов'язкового проведення судово-психологічної експертизи у справах тяжких насильницьких посягань неповнолітніх, доречним було б сформулювати основні межі компетенції та питання, які можуть бути поставлені перед зазначеною судово-психологічною експертизою. Таким чином, авторський здобуток, на наш погляд, виглядав би більш комплексним та цілісним.

4. У роботі є низка недостатньо обґрунтованих позицій. Зокрема, автор аналізуючи проблему індивідуально-психологічних особливостей неповнолітніх, що вчиняють тяжкі насильницькі злочини, доречно, як ми зауважували раніше, акцентує увагу на акцентуйованих підлітках. Водночас, суб'єктами зазначених злочинів виступають й підлітки, які не мають

акцентуацій. Характеристика їх особистісних особливостей залишилася поза увагою здобувача.

Проте, наведені зауваження не применшують загального позитивного враження від представленого рукопису та не оцінюються нами як принципові. Дисертація виконана літературною українською мовою, стиль викладення – науковий. Вимоги до оформлення тексту автором дотримані. Проблематика психолого-правового аналізу тяжких насильницьких злочинів, вчинених неповнолітніми є напрямом, який відповідає спеціальності 19.00.06 – юридична психологія.

Можна констатувати, що дисертація Свириденко О.А. є самостійним науковим дослідженням, в якому повною мірою досягнута мета та вирішені поставлені завдання. За темою дисертації опублікована достатня кількість статей у вітчизняних та зарубіжних наукових виданнях. Автореферат дисертації відповідає основним її положенням.

Таким чином, за актуальністю, ступенем новизни, науковою та практичною значущістю одержаних результатів дисертація відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а Свириденко О.А. заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія.

**Офіційний опонент,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського Національного університету
імені Василя Стефаника**

О.Ю. Петечел

ЗАВІРЯЮ

О.Ю.Петечел